

DANSK ARBEJDERHISTORIE EFTER 2000

Af Knud Knudsen

Artiklen giver en introduktion til temaer og tendenser i dansk arbejderhistorie i de to første årtier af det 21. århundrede.

Den søger at vise, hvordan periodens store forandringer internationalt og nationalt har sat sit præg på dansk arbejderhistorie, rejst diskussioner og inspireret til ny forskning.

Ved indgangen til det nye årtusind synes dansk arbejderhistorie i det store og hele at trives. Der bliver udgivet jubilæumsskrifter, skrevet specialer om arbejderhistorie på universiteterne og indsendt spændende afhandlinger til Arbejderhistorieprisen. Den hjemlige baggrund herfor var et årti, 1990'erne, som havde været vanskelige for den socialdemokratiske arbejderbevægelse. Ganske vist kunne Socialdemokratiet i 1993 danne regering under Poul Nyrup Rasmussens ledelse sammen med De Radikale. Men selv om regeringen i det store og hele klarede sig godt, led partiet under eftervirkningerne af det opslidende formandsopgør året forinden, samtidig med at forholdet mellem parti og fagbevægelse forværredes, og det endte med beslutningen om at bryde de formelle bånd mellem Socialdemokrati og fagbevægelse. Samtidig begyndte LO-forbundene at miste medlemmer, og tilbagegangen fortsatte efter 2000. Endelig lukkede *Aktuel* i 2001. Efter 130 år stod dansk arbejderbevægelse uden egen avis. Internationalt var det murens fald i 1989, Sovjetunionens opløsning i 1991 og krigene på Balkan i 1990'erne, der optog alle.

Både internationale og nationale problemstillinger har sat sit præg på dansk

Selskabet til forskning i arbejderbevægelsens historie

Rejsbygade 1, 1759 Kbh. V. Tlf. 01 - 24 15 22. Giro 6 18 04 50

Hvad er SFAH?

Selskabet blev stiftet d. 4. dec. 1970 og har som formål »at inspirere til og befordre studiet af arbejderbevægelsens historie.

SFAHs virksomhed er uafhængig i politisk og ideologisk henseende. Enhver, der ønsker at fremme dets formål, kan optages som medlem.

Hovedgrundlaget for SFAHs virksomhed udgøres af *medlemskontingentet*, som i 1984 er fastsat til 150 kr. I 1985 forventes det at blive på 175 kr.

Udover nednævnte årbog og tidsskrift udgiver SFAH større monografier, antologier og kildepublikationer. »Den internationale Arbejderforening« er således 16. bind i SFAHs *Skriftserie*.

Hvad opnår et medlem af SFAH?

For det første bidrager medlemmerne til opretholdelsen af et fagligt forum for forskningen i arbejderklassens og arbejderbevægelsens historie – og for formidlingen af denne forskning gennem selskabets publikationer, seminarer, foredrag m.v.

Mere konkrete udslag af medlemskabet er den årbog og de to nr. af *tidsskriftet*, som dækkes af kontingentet, samt de store rabatter, der gennem subscriptions-tilbud og favoripriser kan opnås på SFAHs andre udgivelser.

Endvidere har medlemmerne mulighed for at deltage i SFAHs forskellige ikke-skriftlige aktiviteter. Her skal især fremhæves det årlige weekend-seminar, som siden 1973 har været afholdt omkring centrale forskningstemaer indenfor arbejderhistorien.

Reklame fra SFAH 1984. Her kunne kommende medlemmer læse om selskabets udgivelser og aktiviteter. Vignetten er et meget brugt symbol i arbejderbevægelsen og symboliserer fællesskab og solidaritet. Det findes også på mange faner. Selskabet brugte symbolet på forsiden af sit første tidsskrift Meddelelser om Forskning i Arbejderbevægelsens Historie, der udkom fra 1973 til 1981.

arbejderhistorie i starten af det nye årtusind. Dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik blev et centralt emne. Allerede i 1990'erne førtes en ophedet debat om Danmarks stilling under den kolde krig, og debatten fortsatte efter 2000. Velfærdsstatens problemer blev et andet tema. Kunne den universelle velfærdsmodel overleve i en globaliseret verdensøkonomi? I det følgende vil jeg først samle op på diskussionerne om den kolde krig og velfærdsstaten og dernæst forsøge at komme omkring historieskrivningen om arbejderbevægelsen og arbejderklassen. Selv om "gamle dage" ikke blev helt glemt, så gik tendensen efter 2000 i retning af en opprioritering af tiden efter 1945.¹

Danmark under den kolde krig

Det var *Weekendavisen*, *Jyllands-Posten* og *Berlingske Tidende*, der i 1990'erne rejste debatten om den kolde krig: Havde Danmark været det svage led i den vestlige alliance, som Sovjetunionen forstod at udnytte? Det var bl.a. de danske "fodnoter" i 1980'erne, der havde påkaldt sig borgerlig vrede. Også den gamle strid om Politiets Efterretningstjeneste (PET) kom op igen i 1990'erne. På venstrefløjen var man ikke i tvivl om, at PET registrerede venstrefløjsakti-

viteter over en bred kam, og flere gange var der blevet efterlyst en undersøgelse af, hvorvidt PET registrerede lovlig politisk virksomhed. Hidtil var alle forslag om en undersøgelse blevet afværget. Men i 1999 blev en kommission faktisk nedsat til at undersøge PET, og året efter bad Nyrup-regeringen Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS) om at lave en undersøgelse af Danmarks sikkerheds- og udenrigspolitiske stilling under den kolde krig. Under Anders Fogh Rasmussen blev kommissoriet udvidet, således at det både skulle være en undersøgelse af den sikkerhedspolitiske situation i Danmark og den militære trussel fra Sovjetunionen og Warszawapagten, samt af hvordan danske partier og organisationer påvirkede formuleringen af den danske sikkerhedspolitik. Mens fokus i det første kommissorium var på de ydre trusler, blev det i det andet udvidet til også at omfatte de indre trusler. Tonen var ganske skarp i diskussionerne om PET og Danmark under den kolde krig.

Interessen for dansk sikkerheds- og udenrigspolitik blev utvivlsomt også stimuleret af de to doktordisputater i midten af 1990'erne, Poul Villaumes *Allieret med forbehold: Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961* (1995) og Bo Lidegaards *I Kongens Navn. Henrik Kaufmann i dansk diplomati 1919-1958* (1996). I begge var Grønland og Thulebasen et vigtigt tema. Både Poul Villaume og Bo Lidegaard bidrog til det temanummer om arbejderbevægelsen og udenrigspolitikken 1924-1999, som *Arbejderhistorie* udsendte i 1999 med en række bidrag, som afdækkede forskellige sider af dansk udenrigspolitik siden 1920'erne. Den socialdemokratiske sikkerheds- og udenrigspolitik har op igennem det 20. århundrede flyttet sig meget – fra mellemkrigstidens vægt på neutralitet og nedrustning, tilsat et stænk af pacifisme, til medlemskab af FN i 1945, det vestlige alliancesamarbejde i NATO fra 1949, det europæiske samarbejde i EF/EU fra 1973 og den mere aktivistiske udenrigspolitik i 1990'erne.

I 2005 kom koldkrigsudredningen fra DIIS i fire bind. Den levede ikke op til den borgerlige regerings forventninger. I stedet for en udredning af, hvem der var gået kommunismens ærinde, fik man en grundig analyse, der konkluderede, at der ikke var belæg for den opfattelse, at Sovjetunionen og Warszawapagten havde planer om et uprovokeret angreb på Vesten eller Danmark; Warszawapagten tænkte i gengældelse som svar på angreb fra Vesten; den mest spændte situation kom som følge af den amerikanske konfrontationspolitik under Reagan i midten af 1980'erne. Der var heller ikke belæg for den opfattelse, at Danmarks stilling i NATO svækkedes af "fodnotepolitikken". Ifølge Poul Villaume, som bedømte udredningen i *Arbejderhistorie*, var det en af udredningens væsentlige fortjenester, at den bragte den nyeste internationale koldkrigsforskning ind på dansk grund. Derved bidrog den til at skabe et solidere grundlag for den hjemlige debat om Danmark under den

kolde krig. Der var ifølge Villaume dele af udredningen, der kunne kritiseres, men overordnet var der tale om et imponerende værk.²

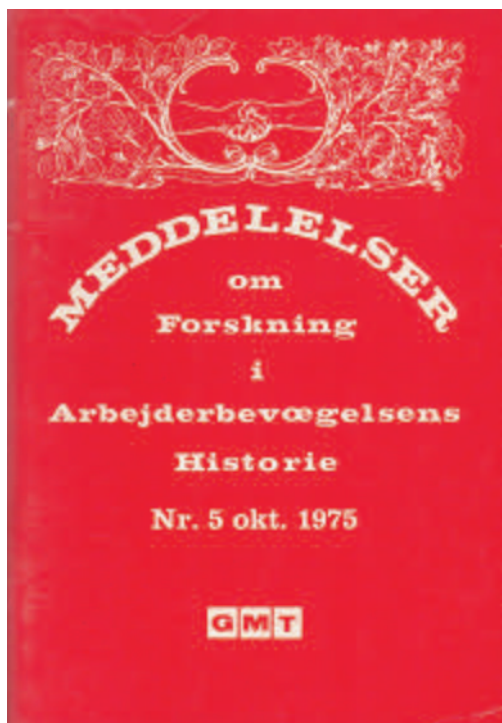
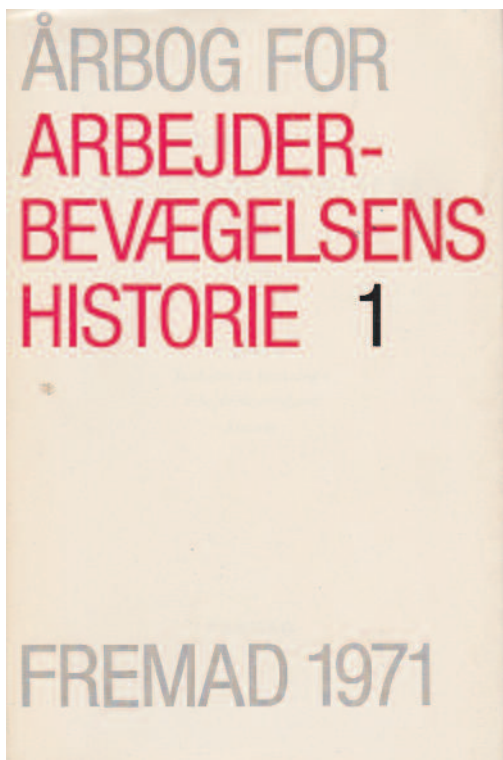
Regeringen og dens støtteparti var slet ikke tilfreds med rapportens konklusioner og bevilgede efterfølgende flere millioner til nye undersøgelser.

PET-rapporten var længere tid undervejs. Da den kom, i 2009, var det en tung sag i 16 bind og 4.800 sider, som kunne tage modet fra enhver læser.³ Skulle man opgive af kæmpe sig igennem efterretningsverdens jungle af information og misinformation, kunne man vælge at konsultere bøger af Peer Henrik Hansen og Hans Davidsen-Nielsen, som var kommet i mellemtiden, eller den bog, som tre af medarbejderne på rapporten skrev nogle år senere, Regin Schmidt, Rasmus Mariager og Morten Heiberg *PET. Historien om Politiets Efterretningstjeneste fra den kolde krig til krigen mod terror* (2010).⁴ Ud fra et arbejderhistorisk perspektiv var Iben Bjørnssons undersøgelse af AIC – som hun modtog Arbejderhistorieprisen for i 2008 – et vigtigt bidrag, og Kristian Bruhn Henriksen skrev i 2007 om forløberer HIPA.⁵

Dansk velfærdshistorie

Velfærdsstaten var et andet tema i dansk arbejderhistorie efter 2000. Dansk og nordisk velfærdspolitik har været emnet for talrige artikler i *Arbejderhistorie*. Efter årtusindskiftet er der kommet to temanumre om velfærdsstaten, det første i 2000 om arbejderbevægelse og familierpolitik, det andet i 2005 om Socialdemokratiet og velfærdsstaten – hvorfra og hvorhen? Der har herhjemme været en stærk tradition for socialpolitisk historieskrivning, og flere af dem, der gennem årene har bidraget hertil, har været involveret i det store projekt om dansk velfærdsstat, som blev placeret ved Center for velfærdsstudier ved SDU. Jørn Henrik Petersen skrev om dansk socialpolitik tilbage i 1970'erne, flere kom til i 1980'erne, og fra 1990'erne kom et egentligt opsving for studiet af velfærdsstaten. Søren Kolstrups bog om kommunesocialismen var et vigtigt bidrag hertil. Resultatet af projektet blev et storværk, *Dansk Velfærdshistorie* i 6 bind (plus et statistik- og registerbind), der udkom i årene 2010-15. Det gav ikke anledning til en lignende offentlig debat som koldkrigsudredningen. Ikke desto mindre var værket noget af en bedrift.

I det indledende bind – *Frem mod socialhjælpsstaten* om perioden 1536-1898 – præsenteres den metodiske tilgang som “den historisk-institutionelle”, med vægt på både de socialpolitiske ideer og principper og de institutioner, der er bygget op omkring velfærdslovgivningen. Igennem alle seks bind har forfatterne fulgt en række overordnede temaer – periodens idéstrømninger, den socialpolitiske udvikling, aldersunderstøttelse, sygesikring, ulykkesforsikring, arbejdsløshedsforsikring og familierpolitik – med variationer. Alle

temaer er behandlet med stor grundighed, og selv om fremstillingen til tider kan være omstændelig, så giver grundigheden og de mange citater også et indtryk af tidens diskussioner. Forfatterkredsen er den samme gennem alle bind: Ud over de tre redaktører Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen er forfatterne Søren Kolstrup og Lars Andersen, i bind 6 også Heidi Vad Jønsson, der skriver om immigration og integration, og som vanlig har Hans Chr. Johansen taget sig af det statistiske (bind 7). I bind 2 følger vi udviklingen frem til den store socialreform i 1933, bd. 3 fortsætter udviklingen frem til folkepensionen i 1956, bd. 4 om velfærdsstatens storhedstid frem til bistandsloven, bd. 5 om kriseårene 1973-93 og så et bind 6 (i to halvbind) om de 22 år 1993-2014: "Hvor glider vi hen?" – om New Public Management og hvad dermed fulgte. *Dansk Velfærdshistorie* vil uden tvivl forblive et standardværk om den danske velfærdsstat og velfærdspolitik mange år frem.

I anmeldelsen af bind 6 i *Arbejderhistorie* blev spørgsmålet stillet, om Socialdemokratiet i 1990'erne svigtede de grundlæggende værdier bag velfærdsstaten, eller om partiet blot fornyede sig og tilpassede sig en ny virkelighed; svaret kunne være bekræftende på begge spørgsmål, skrev anmelder Peter Fransen.⁶

Forsider fra SFAHs 2 første tidsskrifter. Årbog for Arbejderbevægelsens Historie, der udkom fra 1971 til 1994, og Meddelelser om Forskning i Arbejderbevægelsens Historie, der udkom fra 1973 til 1981.

Som det fremgik af Jørn Henrik Petersens efterfølgende bog *Pligt og ret – ret og pligt. Refleksioner over den socialdemokratiske idéarv* (2014), ser han de socialpolitiske stramninger siden 1990'erne som udtryk for et brud med de principper, som den danske velfærdsstat blev bygget op på. Når vore dages socialdemokrater har begrundet og forsvaret stramningerne ved at henvise til, at “ret og pligt” historisk har været et grundlæggende princip for danske socialdemokrater, så er der – ifølge både Jørn Henrik Petersen og Niels Finn Christiansen – tale om “misbrug” af historien.⁷

Socialdemokratiet

Siden 1990'erne er biografier blevet en populær genre, det gælder også i dansk arbejderhistorie, ikke mindst politiske biografier. Efterhånden er der kommet biografier om de socialdemokratiske statsministre fra Stauning til Krag, dvs. velfærdsstatens politiske fødselshjælpere; lige bortset fra Vilhelm Buhl, som ingen åbenbart har haft mod på.

Med Henning Grelles bog om Thorvald Stauning har Socialdemokratiets første statsminister fået den biografi, han fortjener. Det var, ifølge Henning Grelle, Staunings håndtering af påskekrisen i 1920, der fastslog hans position som ubestridt leder af partiet. Herefter kunne Stauning om ikke gå på vandet “så stort set tillade sig alt andet.” Vi følger Stauning fra den usikre premiere som regeringsleder 1924-26 til sikkerheden under Stauning-Munch regeringerne efter 1929. Trods den megen tale om planøkonomi understreger Henning Grelle, at det for Stauning ikke handlede om socialisme. I Staunings optik lå socialismen ude i fremtiden. Et højdepunkt var det store forlig i 1933 – Kanslergadeforliget – som viste, hvordan det lykkedes for den socialdemokratisk-radikale regering at komme igennem med love, der pegede ud over den aktuelle krisepolitik. Med Henning Grelle som forfatter er der garanti for, at enhver arkivpakke med kilder af relevans er blevet åbnet. Arven fra Stauning er stadig et emne for vor tids socialdemokrater.⁸ Et bedre grundlag for overvejelser om dette arvegods end Henning Grelles bog får man ikke. Det er en biografi, skrevet med både overblik, kendskab til kilderne og indsigt i bevægelsen.

Vilhelm Buhl blev den næste socialdemokratiske statsminister i 1942 og igen i befrielsesregeringen i 1945. Poul Smidts biografi om Kampmann giver et indtryk af Buhls betydning for partiet under og lige efter besættelsen. Der var intet karismatisk over Buhl, tværtimod, det var der til gengæld over Hedtoft, som Leif Thorsen skrev om i 1998. Hedtoft var den socialdemokratiske statsminister med den brede folkelige appel, som brugte mange kræfter på de store sikkerheds- og udenrigspolitiske spørgsmål efter krigen, ikke mindst de

nordiske forsvarsforhandlinger og dansk NATO-medlemskab, men selv faldt på indenrigspolitikken og den økonomiske politik. I 2004 var det så landbohistorikeren Claus Bjørn, der udgav en biografi om efterfølgeren H.C. Hansen. Det var Claus Bjørns erklærede sigte at frigøre H.C. Hansen fra det billede, som Jens Otto Krag havde overleveret, hvor han blev placeret i Hedetofts skygge. Claus Bjørn fremhævede H.C. Hansen som pragmatisk politiker og en dygtig politisk håndværker, ikke nyskabende eller visionær, men realistisk. Det sidste ord er næppe sagt om H.C. Hansen.⁹

Det er først med Poul Smidts biografi fra 2016 om efterfølgeren Viggo Kampmann, vi kommer med ind i det socialdemokratiske maskinrum under velfærdsstatens opbygning og møder både de politiske håndværkere og de politiske ideer. Folkepensionen i 1956 var trods alt mere end blot en sag, der skulle forhandles igennem Folketinget. Den var også en ide, som Socialdemokratiet selv skulle overbevises om rigtigheden af: Hvorfor skulle staten hjælpe folk, der kunne klare sig selv? Det var folk som Kampmann med flere, der skulle overbevise partiet om universalismeprincippet. Poul Smidts biografi understreger de to linjer i Kampmanns politik, både den sociale og den økonomiske linje. Velfærden skulle finansieres, og ingen var mere opmærksom på det end Kampmann. Han ydede sit største i tiden som finansminister, mens den korte periode som statsminister blev ret så turbulent. Det er en vellykket biografi om en særegen personlighed.

Forinden – i 2001 og 2002 – havde Bo Lidegaard udsendt sine to bind om Jens Otto Krag, der tog over da Kampmann måtte lægge sig i sygesengen. Ikke alle har været så begunstiget som Lidegaard, der havde den biograferedes egne omfattende dagbøger at støtte sig til og krydre fremstillingen med. Bo Lidegaard ramte i den grad et publikum med biografien om Krag. Vi kommer omkring vigtige milepæle i nyere dansk historie: helhedsløsningen i 1963, det første arbejderflertal 1966-67 og tilslutningen til EF i 1972. En til tider undervurderet side af velfærdsstatsproblematikken, som imidlertid står markant i Lidegaards bog, er kampen om velfærdspolitikens finansiering. Venstre under Erik Eriksens ledelse var ikke indstillet på at lade socialdemokraterne alene få æren for reformerne, mens oppositionen kom til at stå tilbage i rollen som dem, der lagde stemmer til den lovgivning, der skulle skaffe pengene.

For efterkrigstidens socialdemokratiske statsministre kan man ikke undgå at bemærke den tætte sammenhæng mellem udenrigs- og indenrigspolitik efter 1945. For danske socialdemokrater var velfærdspolitik og udenrigspolitik forbundet. De så en udbygget velfærdsstat som det bedste værn imod kommunismen, og det var svært at overtale en dansk socialdemokrat til at prioritere øgede udgifter til forsvaret over social forsyning og uddannelse.

Vi er ikke så heldig at have grundige historiske biografier om de seneste

HUSLIGT ARBEJDER FORBUND

ARBEJDER HISTORIE

TIDSSKRIFT FOR HISTORIE,
KULTUR OG POLITIK

august 2010

2

TEMA:
Arbejderkvinder
i 100 år

1. maj

socialdemokratiske statsministre, men må klare os med portrætbøger som eksempelvis Thomas Thurahs *Anker Jørgensen* (2011), der hører til de gode af slagsen. Bevæger vi os under statsministerniveauet, er der skrevet biografier om en række prominente socialdemokrater, for eksempel Nina Bang (1997), Per Hækkerup (2003), Bodil Koch (2007) og ægtefællen Hal Koch (2009), Lis Groes (2003), overborgmester Urban Hansen og kulturpersoner som P.H. og Anton Hansen.¹⁰ Nævnes skal også de selvbiografiske værker, som flere fremtrædende socialdemokrater i de senere år har udgivet, for eksempel Knud Heinesen, Ritt Bjerregaard, Poul Nyrup Rasmussen og Mogens Lykketoft.

Inden vi forlader biografierne, skal projektet om Frederik Dreier – pioneren før alle de andre – nævnes. Det kom der en fornem udgivelse af Dreiers skrifter og en bog om Dreier ud af.¹¹ Bertel Nygaards *Det røde spøgelse* (2019) behandler den politiske kamp herhjemme i samme periode og ser på, hvordan kommunismen blev opfattet i borgerlige kredse op til omvæltningerne i 1848-49.

De kendte personligheder kan let stjæle billedet og skygge for bevægelsen. Der er dog også kommet udgivelser om partiet. Martin E. O. Grunz' *Folkets tid – Socialdemokratiet og Danmark* (2018) blev meget positivt anmeldt af Karsten Fledelius i *Arbejderhistorie*. Det er lykkedes Grunz at skrive en historie om Socialdemokratiet på 159 sider, der både vækker til refleksion og eftertanke, skrev Fledelius.¹² Nævnes skal også Claus Brylids bog om idéudviklingen i det tidlige Socialdemokrati, *Den socialdemokratiske idéarv. Politiske grundværdier i dansk arbejderbevægelse før velfærdsstaten. En antologi* (2004).

Venstrefløjen – Kommunisterne og de andre

I betragtning af kommunisternes beskedne antal er litteraturen om dansk kommunisme ganske omfattende, som Jesper Jørgensen bemærkede i sin introduktion til dansk og international kommunismeforskning i 2010.¹³ Det er hans opfattelse, at de to doktordisputater fra 1993 – Morten Things om *Kommunismens Kultur* og Kurt Jacobsens om *Aksel Larsen* – bidrog til den store interesse for kommunisterne.¹⁴ SFAH's to bogudgivelser: Knud Holt Nielsens *Giv mig de rene og ranke. Danmarks Kommunistiske Ungdom 1960-1990* (2008) og Søren Nielsen-Mans *Kurs mod demokrati. Kommunismens demokratigrundlag og DKP's demokratiopfattelse 1919-1947* (2008), samt en række artikler i *Arbejderhistorie* siden 2000 vidner herom. Også her har biografier været populære. Senest har Morten Thing skrevet om Marie Nielsen og Henrik Yde om Martin Andersen Nexø. For et par år siden kom Chris Holmsted Larsens bog om den kommunistiske sagfører Carl Madsen og Morten Møllers om Mogens Fog. Jesper Jørgensen nævner i sin oversigt en stribe nyere biografier om både kendte og mindre kendte kommunister.

SIDE 112:

I 1995 havde SFAH 25 års jubilæum. Denne anledning brugte SFAH til at modernisere sit tidsskrift. Arbejderhistorie. Tidsskrift for Historie, Kultur og Politik afløste Årbogen og Arbejderhistorie og udkom fra 1995 fire gange om året.

Marie Nielsen var en af medstifterne af Danmarks kommunistiske Parti i 1919-20. Hun kom i den grad til at betale prisen for sine socialistiske synspunkter, mistede sit job som lærerinde på Frederiksberg og blev sat i fængsel på grund af skriverier i avisen *Klassekampen*. Selv om hun var en af stifterne af DKP, oplevede hun at blive ekskluderet tre gange af partiet, den sidste gang fordi hun nægtede at tro på de opdigtede anklager mod nogle af de gamle bolsjevikker, som blev ofre for Stalins udrensninger i 1930'erne. Morten Thing har samlet et stort og til dels nyt kildemateriale til denne fine bog, som giver et indblik i den revolutionsbegejstring, som greb folk på venstrefløjen i tiden omkring den russiske revolution. Det var lige dele revolutionsbegejstring og utilfredshed med Socialdemokratiet, der lå bag den nye venstrefløjs opståen i krigens kølvand. De mange uddrag fra Marie Niensens breve viser det fine menneske, hun var. Samtidig kan man blive ret så mistrøstig på venstrefløjs vegne over at se så mange uenigheder mellem så få mennesker. Ved valgene i 1920 fik partiet mindre end ½ procent af stemmerne.

Martin Andersen Nexø hørte med i den samme kreds af unge revolutionære fra tiden omkring Første Verdenskrig. I anledning af 150 året for hans fødsel i 1869 blev der i 2019 arrangeret en konference på Arbejdermuseet, og efterårsnummeret af *Arbejderhistorie* i 2019 var viet Nexø, med bl.a. et kapitel fra Henrik Ydes biografi og derudover en række artikler, som giver et indblik i debatten om Nexø som både "folkelig" og "politisk" forfatter.

Carl Madsen og Mogens Fog kom til DKP i mellemkrigsårene med en ganske anden baggrund end partistifterne, begge med en studentereksamen. Carl Madsen blev jurist og Mogens Fog læge – og partiets første professor. Biografierne om de to fortæller forskellige historier om dansk kommunisme: Carl Madsen, medlem af DKP 1928-75, var stalinisten, der blev ekskluderet i 1970'erne, fordi partiet forsøgte at forny sig, mens Mogens Fog meldte sig ud af DKP efter den 20. partikongres i 1956, fordi partiet ikke ville forny sig. Carl Madsen var en farverig person, der kæmpede for retssikkerhed i Danmark og vendte det blinde øje til den manglende retssikkerhed i øst. Mogens Fog var modstandsmanden, der blev SF'er og rektor på Københavns Universitet under studenteroprøret i 1968. I Carl Madsens tilfælde var det ikke mindst bitterheden over, at det ikke lykkedes ham at få dømt de store værne-magere i forbindelse med retsopgøret efter besættelsen, der kom til at præge ham. De to biografier fortæller både to spændende livshistorier, samtidig med at de kaster lys over dansk kommunisme i bredere forstand.¹⁵

En side af kommunisternes virke, som har fået særlig opmærksomhed fra 1990'erne, er forholdet til Moskva. Erik Nørgaard skrev om det i 1970'erne. Men nye muligheder opstod med den forbedrede arkivadgang efter 1991. I 2001 skrev Morten Thing om pengestrømmene fra Moskva til det danske

kommunistparti, og siden har Julie Birkedal Riisbro, Jesper Jørgensen, Morten Møller og Niels Erik Rosenfeldt studeret Kommunistisk Internationale, bl.a. på baggrund af et dansk-russisk samarbejdsprojekt omkring de danske personsager i Kominterns arkiv. Det resulterede i konferenceantologien *Komintern og de dansk-sovjetiske relationer* (2012) og en kildeudgivelse *Danske Moskvakadrer i Stalintiden* (2013).¹⁶ Projektet blev præsenteret i en række forelæsninger på Arbejdermuseet i 2014, og flere artikler i *Arbejderhistorie* fremlægger resultater af projektet, for eksempel Julie Birkedal Riisbros artikler om den danske malersvend Georg Laursen fra Svendborg, der kom til at virke som kurer for Lenin i Zürich, og efter revolutionen gjorde karriere i Komintern og begyndte at arbejde for det hemmelige politi – GPU (1922-34), NKVD (1934-41) og efter krigen KGB.

Personhistorierne afdækker en konspirativ verden, som den Kommunistiske Internationale var en del af. Grænsen mellem den og det sovjetiske hemmelige politi og efterretningstvæsen var ganske flydende. Morten Møllers *Ellen og Adam – en fortælling om kærlighed og terror i Stalins Moskva* (2014) skildrer den samme verden og er jo bare en pragtfuld historie. Ud over at være elementær spændende læsning, giver disse historier fra den internationale kommunistiske bevægelses fordækte verden et indblik i sovjetisk udenrigspolitisk tænkning: Før krigen frygten for vestlige angreb på Sovjetunionen og under krigen interessen i amerikanernes planer om “den anden front” og Manhattanprojektet.¹⁷

Vor tids venstrefløjspartier har ikke påkaldt sig den samme interesse som kommunisterne. Hans Mortensen har skrevet om SF, *Den røde tråd. SF og vejen til magten* (2011), ligeledes Aage Frandsen, *Folkesocialisten – SF’s historie fortalt af Aage Frandsen* (2018), og glemmes må ikke Gert Petersens erindringsbog *Inden for Systemet – og udenfor* (1998). Ud over at rekapitulere SF’s konfliktfyldte historie giver Gert Petersen i tilgift et indblik i venstrefløjens historie som helhed. Her møder vi den første generation af det nye venstre, som bragte arven fra det gamle venstre, kommunismen, med sig, men også de nye, der ikke havde kommunismen som ballast. Når man har lagt Gert Petersens bog fra sig, kan man passende fortsætte med Preben Wilhelms *Fra min tid* (2005). Også her får vi et tilbageblik over venstrefløjens historie fra den kolde krigs år plus skarpe analyser af sager, som har været vigtige for venstrefløjen. Wilhelms erindringsbog er bestemt god at få forstand af. Efter Wilhelm kan man fortsætte med Steen Bille Larsens *I venstrefløjens øje – mit liv som fuldtidsaktivist i 60’erne* (2018). Tilsammen giver de tre bøger et indtryk af bredden i det nye venstre i den tidlige periode – før Enhedslistens tid. De kan suppleres med de bidrag, som Thomas Ekman Jørgensen og Steven L.B. Jensen har skrevet om 68’erne i prisopgaven fra 1999 og i forlængelse

heraf.¹⁸ Claus Bryld havde afgjort en pointe, da han i 1999 efterlyste en historieskrivning om den nuværende venstrefløj. Det blev ved et tilløb til en debat i *Arbejderhistorie* og brudstykker af en historieskrivning.¹⁹

Bevægelsen – de faglige organisationer, kooperationen og pressen

De faglige ledere er tilsyneladende ikke nær så interessante som politikerne. I hvert fald er der ikke skrevet om fagbevægelsens ledere i nær samme omfang som politikerne. Så meget desto mere fortjenstfuldt er det, at Søren Federspiel har skrevet en anmelderrost biografi om dansk fagbevægelses ubestridte førstemand omkring 1900, maler Jens Jensen, LO's første formand.²⁰ Det kan være svært at give et signalement af de seneste to årtiers historieskrivning om dansk fagbevægelse. Der skrives stadigvæk om fagbevægelsen og dens organisationer, eksempelvis min egen bog om de første 70 år af dansk fagbevægelses historie, hvor den faglige organisering blev forbundet med arbejdets forandringer og arbejderne identifikation med deres arbejde.²¹

Men ellers synes interessen at have forskudt sig fra organisationerne til arbejdspladserne og arbejderne. Niels Jul Niensens to bøger om Burmeister & Wain er eksempler herpå, den første med vægt på arbejdsliv og faglige forhold, den anden på kampen mellem socialdemokrater og kommunister fra 1930'erne til 60'erne.²² Arbejdsmarkedets forandringer i de seneste årtier, bl.a. som følge af udvidelsen af EU i 2004, har affødt undersøgelser af de "nye" arbejdere, som er kommet ind på det danske arbejdsmarked "udefra", migrantarbejdere eller arbejdere fra Østeuropa. Jakob Mathiasen og Klaus Buster Jensens *Kampladser. Østarbejdere og social dumping i byggeriet*, der udkom på Informations Forlag i 2014, er et eksempel herpå. Niels Jul Nielsen har undersøgt de polske migrantarbejdere; ligeledes Cæcilie Jørring og Sabine Køhn, der især har set på polske arbejderes forhold til fagforeningerne.²³

Historieskrivningen efter 2000 har også haft fokus på kønsaspektet og kvinder i fagbevægelsen. Anna Brædder modtog i 2009 Arbejderhistorieprisen for sin undersøgelse af de kvindelige bryggeriarbejdere i København. Anne Trine Larsens analyse af køn og arbejde i Danmark 1950-1989 og Astrid Elkjær Sørensens undersøgelse af ligestillingsprojekter i kvindedominerede fagforbund 1985-2010 er to eksempler på nye store undersøgelser.²⁴ Der har været flere bidrag i *Arbejderhistorie* om ligeløn, filippinske hotelarbejdere m.m., og i *Arbejderhistories* temanummer om "Arbejderkvinder i 100 år" (2010) var både danske og udenlandske forhold behandlet: bryggeriarbejdere, tjenestepiger og au pairs i Danmark, kvinder i den indiske tøjindustri og ukrainske emigrantarbejderes husarbejde i Italien.

Kooperationen – arbejderbevægelsens “tredje streng” – er også blevet taget op. Herhjemme var Fr. Borgbjerg en aktiv talsmand for Kooperationen omkring 1900. Claus Bryld gav en fin introduktion til den socialdemokratiske debat om Kooperationen i starten af det 20. århundrede i et temanummer af *Arbejderhistorie* i 2003. Borgbjerg var tilhænger af Kooperationen, ja begejstret for den, fordi han så både et praktisk og et teoretisk mål med den: i praksis kunne Kooperationen være et middel til forbedring af arbejdernes stilling i det eksisterende samfund, og teoretisk kunne Kooperationen blive et led i en evolutionær udvikling fra kapitalisme til socialisme. I 1923 anerkendte Socialdemokratiet Kooperationen som en selvstændig gren af den socialdemokratiske arbejderbevægelse, om end flere så den som en fremmed fugl i reden.

Der er efterhånden kommet flere studier af Kooperationen, og på grundlag af disse og egne undersøgelser udarbejdede Henning Grelle en samlet fremstilling af arbejderkooperationens historie, *Det kooperative alternativ – Arbejderkooperationen i Danmark 1852-2012* (2012). Her får vi historien tilbage fra Robert Owen og de engelske Rochdale-pionerer. Herhjemme var fagbevægelsen umiddelbart mest interesseret i produktionskooperationen. Det startede ikke desto mindre med et forsikringsselskab – ikke ALKA som først kom til i 1944. Siden fulgte Stjernen og Enigheden og fællesbagerierne; og efter besættelsen blev brugsforeningerne flagskibet. Nedturen indledtes i 1960'erne, Stjernen lukkede i 1964, HB blev lagt sammen med FDB i 1972, og som Kaj Nielsen, arbejderkooperationens topfigur i 1960'erne udtrykte det: “Der findes ikke længere nogen fattigdom, der fører masserne til Kooperationen.” Det er på flere måder en alternativ arbejderhistorie, vi præsenteres for i *Det kooperative alternativ*, fordi den her ses fra et forbrugerperspektiv. I dag er der ikke meget tilbage af arbejderkooperationen i dens oprindelige form. ALKA blev solgt til Tryg i 2017. Kasper Sandberg Sørensens casestudie af Arbejdernes Fællesbagerier viser både opturen og nedturen. Han fik *Arbejderhistorie*-prisen i 2013.²⁵ Borgbjergs visioner er fortid.

Det samme kan siges om arbejderpressen. Det seneste bind af Preben Hansens to erindringsbøger – *Farimagsgade* (2013) med undertitlen: “Tyve år ved en dødsmerket presse. Journalist og redaktør 1945-65” – giver et fint indblik i den socialdemokratiske presse. Hvor det første bind – *Enghavevej* (2009) – skildrede Preben Hansens opvækst i København med vægt på kriseårene i 1930'erne, er det andet viet voksenlivet i den socialdemokratiske presse. Begge bøger er velfortalte – pressefolk kan jo skrive – og oplysende. I *Farimagsgade* fortæller Preben Hansen om *Social-Demokraten* og overgangen til *Aktuelt*. I bogens afsluttende kapitel med den mistrøstige overskrift “Den sene død” funderes over avisens lukning i 2001. På dødsattesten anføres den almindelige borgerliggørelse, savnet af en stærk journalistisk ledelse, “flugten af talenter”

til andre bladhuse, manglende annoncekroner og det på mange måder sympatiske solidaritetsprincip, som betød, at de aviser, der gav overskud, dækkede underskuddet på de tabsgivende. Måske fagbevægelsen ikke var den mest velgennede bestyrer af avisen. Det ville være godt, hvis nogen satte sig for at skrive historien om arbejderpressen, både dens optur og dens nedtur.

Arbejderklassens socialhistorie

Trods øget fokus på de kendte personligheder bliver der stadig lavet gode socialhistoriske undersøgelser. Som fine eksempler på studier af underklassens socialhistorie kunne nævnes de to modtagere af Arbejderhistorieprisen i 2005 og 2010, Mette Mortensens speciale om kvindelig i Peder Madsens Gang omkring 1870 og Tine Jensens speciale om landarbejdernes kost og ernæring 1880-1910. Peter Madsens Gang var en smal gyde i det indre København, hvor Ny Østergade ligger i dag. Den blev saneret i starten af 1870'erne. Mette Mortensens undersøgelse giver et indblik i den slum og utrolige fattigdom, der ledsagede den tidlige industrialisering. Vi præsenteres for nogle menneskeskæbner på samfundets absolutte bund. Nogle år senere forsøgte Mette Mortensen, nu fra et museumspektiv, at videreføre fortællingen om boligforholdene for de efterfølgende generationer af arbejdere, der erstattede tagværreiser i centrum med en lejlighed på Nørrebro, og efter besættelsen måske et hus i Herlev; de børn, der voksede op her, kunne siden flytte i hus i Taastrup. Forstæderne erstattede midtbyen.²⁶

Tine Jensens undersøgelse af landarbejdernes kost og ernæring omkring 1900 afdækkede næsten lige så mistrøstige forhold som kvindernes i Peder Madsens Gang. Fik kroppen de næringsstoffer, vitaminer og mineraler, som den skulle have for at klare det hårde arbejde i landbruget, når kosten bestod af kartofler, rugbrød, kaffe og måske noget centrifugemælk, plus måske lidt flæsk, nogle saltede sild, tyndt øl, margarine eller fedt? Alt tyder på, at det gjorde den ikke. Kosten var mangelfuld for både mænd, kvinder og børn, og landarbejderne måtte slås med mangelsygdomme, hyppige sygdomme, lav vækst etc. Husmands- og gårdmandsfamilier klarede sig bedre.²⁷

Tine Jensens undersøgelse var del af Ole Hyltofts projekt om mad, drikke og tobak i det 19. århundrede, et studie af forbrugsmønstre, kultur og diskurser.²⁸

Også Henning Bros undersøgelse af boligforhold og boligpolitik skal nævnes. Bro modtog Arbejderhistorieprisen i 2006 for sin afhandling "Boligen mellem natvægterstat og velfærdsstat", hvor han især havde fokus på socialdemokraternes politiske indsats nationalt og kommunalt for at fremme det sociale boligbyggeri og i det hele taget regulere boligbyggeriet i byerne.²⁹ Af

ARBEJDER · HISTORIE ·

TIDSSKRIFT FOR HISTORIE, KULTUR OG POLITIK

NR. 1 2015

I 2015 ændrede Arbejderhistorie. Tidsskrift for Historie, Kultur og Politik efter 20 år form og indhold, som vi finder det i dag. Tidsskriftet udkommer nu 2 gange om året og præsenterer den nyeste forskning i arbejderhistorien i artikler, essays, dokumentation og anmeldelser. En vigtig del af indholdet er stadig at bringe fotos og andre illustrationer, der viser de mange udtryksformer arbejderbevægelsen har benyttet sig af.

andre eksempler på socialhistoriske undersøgelser kunne nævnes Morten Thomsen *De russiske jøder i København 1882-1943* (2008), Agnete Birger Madsens to bøger om kvinder og børns arbejde i det 19. århundrede og Anette Eklund Hansens antologi om børn og børnearbejde i 1900-tallet.³⁰

Så jo, der bliver stadig lavet gode socialhistoriske undersøgelser.

Kulturkamp og kulturhistorie

Kulturpolitik blev et kampfelt i starten af det nye årtusind. Havde arbejderbevægelsen helt opgivet den kulturpolitiske kamp, lød spørgsmålet i *Arbejderhistorie* i 2002? Jens Engberg – der på det tidspunkt arbejdede på et større værk om kampen om kulturen – satte fingeren på et helt centralt punkt, nemlig opgøret i 1960'erne, hvor en socialdemokratisk regering oprettede et kulturministerium og på få år var i stand til at gøre sig upopulær både til højre (rindalismen) og venstre (ungdomsoprøret) og derved skubbe store grupper af både ældre og yngre fra sig. I det efterfølgende forsøg på at råde bod på skaden formulerede partiet en kulturpolitik, der skulle favne både unge og ældre og derved blev så altomfavnende, at den blev indholdsløs.³¹ Dermed åbnede Socialdemokratiet porten for de borgerlige partier.

Temanummeret rummede i øvrigt en stribe spændende artikler. Lad mig blot nævne Hanne Abildgaards bidrag om det københavnske ægtepar Alma og Vagn Nielsen, der for små penge skabte sig en kunstsamling hjemme i stuen, fortrinsvis med malerier og grafik af John Christensen, Hjalmar Kragh Pedersen og Henry Heerup. De var almindelige arbejdere, der fyldte hver en plet på væggene i deres lejlighed med kunst. Billederne var for dem som en kolonihave, sagde Vagn Nielsen: når det er vinter, er det rart at have “en kolonihave indendørs”. I 1965 kritiserede han åbent Socialdemokratiets mangel på kulturpolitik: “vore ledere har overtaget borgerskabets livsførelse og hele levemåde i stedet for at præge den”, skrev han i *Aktuelt*. Hvis Socialdemokratiet ville gøre krav på at være en fremskridtsbevægelse, måtte det skabe plads til et åndsliv.³² Samlingen er i dag på Arbejdermuseet.

I 2005 satte *Arbejderhistorie* fokus på det nationale spørgsmål. Hvordan var det lykkedes Dansk Folkeparti at tage patent på det nationale? Hvad var på spil, “socialt, politisk og kulturelt”, spurgte Anne Trine Larsen, når danske arbejdere orienterede sig mod det nationale i Dansk Folkepartis udlægning. De borgerlige partier satte den kulturpolitiske dagsorden herhjemme i de år.

Alt i alt har historieskrivningen siden 1990'erne bevæget sig fra socialhistorien mod kulturhistorien, og inden for arbejderhistorien omfatter kulturhistorien en bred vifte af emner – fra arbejderidræt til folkeferie, arbejdspladskultur og folkeoplysning, folkeskole og biblioteker osv. I *Arbejderhistorie* er der siden 2000 publiceret artikler om disse emner og andre: skolebespisning og ferierejser, lejrspport og talekor i mellemkrigstiden m.m.

Arbejderlitteraturen holdes også fortsat i hævd, bl.a. inden for rammerne af det Nordiske netværk for arbejderlitteraturforskning, som blev etableret på en konference i Lund i 2010, og som siden har stået for udgivelsen af flere antologier om nordisk arbejderlitteratur, den seneste i 2020 med et dansk bidrag af Anker Gemzøe om Nexø.³³ Nicklas Freisleben Lund modtog i 2019 Arbej-

derhistorieprisen for sin store afhandling om strejken i romanen 1850-1950.³⁴

Den nye kulturhistorie har tillige åbnet blikket for de kulturelle sider af politik og livsformer. Et eksempel herpå er studiet af den kulturelle side af den kolde krig, som Marianne Rostgaard præsenterede i *Arbejderhistorie* i 2004.³⁵ Det var ikke nok for USA, at vesteuropæerne blev medlem af NATO. Den kolde krig var ikke kun sikkerhedspolitik, men også en kamp om sjælene, som det blev udtrykt. Danskerne skulle vindes for den amerikanske samfundsmodel. Som led i denne kamp blev danske politikere, organisationsfolk m.m. inviteret til USA. Dino Knudsen undersøgte danske socialdemokraters rejser til USA i forbindelse med Marshallplanen. Fra amerikansk side var man overbevist om, at socialdemokratiske politikere og fagforeningsledere kunne lære noget af det amerikanske samfund og dets produktionsmetoder. De danske gæster blev ganske rigtigt begejstret for de amerikanske produktionsmetoder, men mente ikke, at dansk fagbevægelse kunne lære meget af amerikanerne, heller ikke af amerikansk socialpolitik og arbejdsmarkedslovgivning.³⁶ Iben Vyff fortsatte i sporet og studerede danske rejsebeskrivelser af USA i 1950'erne og fandt både begejstring for det nye og moderne og kritik af den amerikanske rastløshed og overfladiskhed, det hurtige tempo i dagligdagen.³⁷

Interessen for den kulturelle side af den kolde krig lå også bag det fælles svensk-danske nummer af *Arbejderhistorie* om politiske rejser, som Iben Vyff var medredaktør af sammen med Silke Neunsinger fra det svenske *Arbetarhistoria*. Fra dansk side skrev Karen Steller Bjerregaard om solidaritetsrejser til Cuba og Vietnam i 1960'erne og 70'erne, Chris Holmsted Larsen om danske kommunister på kursus på den Internationale Leninskole i 1950'erne, og Knud Holt Nielsen om kommunister fra Østeuropa på besøg i Danmark, alle tre spændende bidrag. For de unge kommunister fra Sovjetunionen og Østtyskland på studieophold i Danmark i 1970'erne var der virkelig tale om et sammenstød mellem forventninger og virkelighed. De sovjetiske kammerater holdt af alt det, de så, bugnende morgenbuffeter på hotellet og Istedgade om aftenen, mens de unge østtyskere fandt dansk kapitalisme dekadent. Begge var dog begejstret for de mange varer på hylderne og syntes ikke, at danske arbejdere var særligt undertrykte.

Spørgsmålet om arbejderbevægelsen og ungdomsoprøret i 1968 blev taget op igen i 2008, 40 år efter, da Chris Holmsted Larsen i *Arbejderhistorie* spurgte, om 1968 havde noget at gøre med arbejderne. Herhjemme havde flertallet af danske arbejdere stået på sidelinjen og undrende iagttaget de unge fra middel- og overklassen og deres nymarxistiske retorik, mens de unge marxister havde stået lige så fjernt fra arbejderne med deres "falske bevidsthed". Var 1968, spurgte han, set med arbejderhistoriske briller et særligt vigtigt år at holde i hævd?³⁸ 1968 blev dog et vigtigt afsæt for det nye venstre og ikke

mindst kvindebevægelsen, og begge temaer indgik i Anette Warrings projekt om “samfundskritik og utopi i 1960’ernes og 1970’ernes Danmark”. Sigtet var bl.a. at undersøge fortællingen om oprøret i 1960’erne som åbent og anti-autoritært i modsætning til de politisk radikale og dogmatiske 1970’ere.³⁹ Resultater herfra lå til grund for *Arbejderhistories* temanummer om “1968 – og efter. Rundt om en kulturrevolution i Danmark” – med artikler om forholdet mellem den indre og ydre revolution, synet på væbnet kamp og kvindelejren på Femø.

Arbejderbevægelsens politiske historie

Der har været andre politiske emner på banen end sikkerheds- og udenrigspolitik, velfærdspolitik og kulturpolitik. I 2015 markeredes 100-året for grundloven i 1915, som gav stemmeret til kvinder og tyende. Det kan med rette siges, at først da blev Danmark demokratisk. Som Jytte Larsen skrev i *Arbejderhistorie* har der siden været kæmpet om ejerskabet til 1915-grundloven. Det blev kvinderne, der vandt kampen om historieskrivningen.⁴⁰ Når det blev sådan, kunne det skyldes, at Socialdemokratiet måtte bøje sig ganske meget for at få grundlovsrevisionen igennem i 1915, bl.a. opgive kravet om sikring af parlamentarismen og indførelse af et étkammersystem. Det var ikke spørgsmålet om stemmeret til kvinder og tyende, der splittede. Stemmeretten var partierne for så vidt enige om fra starten. Striden stod især om de såkaldte “konservative garantier” i grundloven. Socialdemokratiet gav sig, og igennem 1930’erne måtte Stauning-Munch regeringen slås med et bagstræberisk Landsting. Pia Fris Laneths *1915. Da kvinder og tyende blev borgere* (2015) er vel den mest læste af de nyere udgivelser om grundloven og meget anbefalelsesværdig. Den behandler historien om grundloven fra 1848-49 og frem, og det er en af fortjenesterne ved Pia Fris Laneths bog, at hun ikke har glemt tyendet og heller ikke de socialdemokratiske kvinder.

Hvad angår den nyere politiske historie er der masser at hente i de to seneste bind af *De danske ministerier*, det første om Anker Jørgensens tid, det andet om Poul Schlüters, ved henholdsvis Thorsten Borring Olesen (2017) og Niels Wium Olesen (2019). Efter Anker Jørgensen gik partiet ind i en urolig periode med interne kampe og usikkerhed om den politiske linje, som er behandlet i bl.a. Hans Mortensens *De fantastiske fire* (2005), Jakob Bukstis *Ånden fra Finnderup* (2005) og Karl Hjortnæs, *Kampen om Socialdemokratiet* (2018).

Der er også kommet historiske studier af partiets politik på flere områder. Her er der grund til at nævne Heidi Vad Jønssons bog om Socialdemokratiets flygtninge- og indvandrerpolitik siden 1960’erne. Spørgsmålet kom for alvor op i Anker Jørgensens formandsperiode. I denne fase kunne partiet samle sig

om, at målet var integration af indvandrere og lige muligheder for danske og indvandrere. I 1980'erne skærpedes synspunkterne og tonen i debatten, bl.a. fordi debatten nu kom til at handle om både indvandrere og flygtninge. Spørgsmålet om antal og metoder i integrationen delte i stigende grad vandede. Som bekendt henter den nuværende regering langt hen begrundelserne for den stramme udlændingepolitik i de kritiske røster, som da lød fra partiets kommunale bagland, hvor man måtte slås med problemerne.⁴¹

Søren Kolstrups *De røde flertal – håb, sejre, nederlag* (2017) er et bidrag til ven-strefløjens politiske historie. Siden SF's dannelse har ideen om arbejderflertallet været et centralt strategisk begreb på venstrefløjen – mens socialdemokrater har betonet nødvendigheden af flertal hen over midten i store sager. Søren Kolstrups analyse samler sig om de to arbejderflertal herhjemme – i 1966-67 og i 1971-73 – men har også et udblik til Frankrig og Sverige. Kolstrup anfægter den almindelige opfattelse, at de to arbejderflertal i Danmark har været “eklatante fiaskoer”. Han abonnerer på den positive vurdering, ifølge hvilken arbejderflertallene leverede resultater. Især det andet arbejderflertal i starten af 1970'erne satte sig blivende spor. Bogen afsluttes med et interessant “essay” om Thorning-Schmidt regeringen 2011-15, som for SF blev et mareridt.

Margit Bech Vilstrups *Kampen om Arbejderne. Arbejderbegrebets politiske historie 1750-2019* (2019) er en anderledes politisk historie, teoretisk inspireret af Reinhart Koselleck og den såkaldte begrebshistorie. Umiddelbart tager bogen afsæt i den problematik, der kom op efter 2001, hvor Venstre og Dansk Folkeparti kunne strides om, hvem der var det egentlige “arbejderparti” i Danmark. Men bogens analyse er langt bredere: en undersøgelse af hvordan Socialdemokratiet, venstrefløjen og borgerlige partier har defineret “arbejderen” som politisk aktør fra 1750 til i dag. Det er der kommet en spændende og tankevækkende undersøgelse ud af.

Internationale emner

Anledningen til *Arbejderhistories* temanummer i 2010 om arbejderkvinder i 100 år var den internationale socialistiske kvindekongress i København i 1910. Her mødtes 130 kvinder fra 17 lande for at diskutere problemer, som optog datidens arbejderkvinder. Konferencens præsident var den tyske socialist Clara Zetkin, og blandt deltagerne var også danske Nina Bang og russiske Alexandra Kollontaj. Det var på denne kongress, det blev besluttet hvert år at afholde en international kvindedag – senere henlagt til den 8. marts. I temanummeret har Anette Eklund Hansen skrevet om kongressen og Birgitte Possing om Clara Zetkin.

I 2017 var det så 100-året for den russiske revolution. Herhjemme blev revolutionsjubilæet markeret med flere bøger om revolutionen – bl.a. Bent Jensens *Ruslands undergang: revolutioner og sammenbrud 1917-21* (2017), Mikkel Flor m.fl.(red.), *Den russiske revolution 1917* (2017), en genudgivelse af Erik Kulavigs *Den russiske revolution 1917. Et folks tragiske kamp for frihed* (2010) og Bertel Nygaards *Vladimir Lenin* (2017) – den tredje danske Leninbiografi siden 2000 – efter Niels Erik Rosenfeldts *Lenin* (2008) og Kurt Jacobsens *Lenin. Biografi* (2012). I 2016 udkom også Kulavigs bog om de nye magthavere og befolkningens hverdag 1917-22.⁴² Både Kulavig og Rosenfeldt har udgivet biografier om Stalin.⁴³

“Arkivrevolutionen” i Rusland efter 1991 åbnede nye muligheder for historikerne. Russiske historikere, som fik adgang til de kommunistiske arkiver, var især interesseret i en rehabilitering af Stalinismens ofre: Vestlige historikere fulgte i samme spor; kommunismens forbrydelser skulle frem i lyset – som det skete med Stephan Courtois’ *Kommunismens sorte bog*, der kom på fransk i 1997 og i en dansk udgave i 2002. Et andet spor i den vestlige kommunismeforskning er det, der har rødder tilbage til traditionen fra E. H. Carr, som har søgt forklaringer på revolutionen og stalinismen: Hvordan kunne en minoritet som Lenins bolsjevikker erobre magten i det store russiske rige og beholde den? Hvordan var stalinismen mulig? Den tradition fylder mindre i dag, men det var den, som dansk Ruslands-ekspertise tidligere hørte hjemme i.

Flere danske udgivelser efter 2000 har lagt sig i sporet efter Courtois. Da Bent Jensen i 2002 udgav *Gulag og glemsel. Ruslands tragedie og Vestens hukommelsestab i det 20. århundrede*, lagde han vægt på, at den var skrevet “i sympati med ofrene og set fra ofrenes perspektiv”. Han ville vise årsagerne til bolsjevikernes “folkemord”.⁴⁴ I *Arbejderhistorie* fremkaldte bogen en længere debatanmeldelse af Curt Sørensen, som mente, at Bent Jensen forsyndede sig mod anerkendte normer for videnskabeligt arbejde ved sin selektive behandling af eksisterende viden og teorier og ved ensidigt at forfølge sin egen tese om bolsjevikernes ondskab som årsagen til det russiske folks lidelser. Bent Jensen følte sig ikke ramt.

Kurt Jacobsens Leninbiografi fra 2012 lagde sig i det andet, “forklarende” spor. Han tillagde Lenin en afgørende betydning for, at der overhovedet kom en revolution i Rusland i oktober 1917, og havde det ikke været for Lenin, ville der heller ikke være kommet en fredsslutning i Brest-Litovsk i 1918. Igen skrev Curt Sørensen en lang debatanmeldelse med den lidt kryptiske titel: “Tidsåndens Lenin – En venstrefløjshistoriker i skyggen af det dominerende højrefløjs paradigme.”⁴⁵ Meningen var dog ikke til at misforstå: venstrefløjshistorikeren Kurt Jacobsen havde underlagt sig højrefløjens dominerende paradigme ved at gøre revolutionen i 1917 til en ren “viljesakt” af Lenin og

derved underkendt revolutionens strukturelle forudsætninger, først og fremmest verdenskrigen. Kurt Jacobsen fastholdt sit.

Curt Sørensen har siden fremlagt sine egne studier i to massive værker, først de tre bind med titlen *Stat, nation, klasse. Om socioøkonomisk udvikling, stats- og nationsbygning, regimeformer og massepolitik Øst- og Centraleuropa samt Rusland* (2013-14) og siden disputatsen *Den europæiske deltagelseskriser. Stormagtspolitik, massedeltagelse og ideologi i det 20. århundrede* (2017).⁴⁶ Begge placerer sig i en historisk sociologisk tradition. Mens det første værk var på godt 3.000 sider, er det seneste kun på godt 1.000 sider. Man lærer vel begrænsningens svære kunst.

Flere danske historikere har udnyttet den forbedrede adgang til arkiverne i Øst, herunder Niels Erik Rosenfeldt, Morten Møller og Jesper Jørgensen i deres seneste udgivelse, *Den røde underverden. Hemmelig kommunistisk virksomhed i Skandinavien mellem to verdenskrige* (2019). Niels Erik Rosenfeldt havde tidligere udsendt *Verdensrevolutionens generalstab. Komintern og det hemmelige apparat* (2011). Thomas Wegener Friis har udnyttet arkivåbningen i det tidligere DDR. Han modtog Arbejderhistorieprisen i 2000 for sit arbejde om DDR og har siden publiceret adskilligt om DDR og relationerne mellem DDR og Danmark. Et emne som også Karl Chr. Lammers har skrevet om.⁴⁷ Murens fald og kommunismens opløsning er efterhånden kommet på så lang afstand, at der er grundlag for egentlige historiske undersøgelser af sammenbruddet i 1989.⁴⁸

Et blik gennem *Arbejderhistorie* de seneste tyve år viser, at de internationale emner ikke er glemt. Europa dominerer, men det er opløftende, at der også bringes artikler om Asien, Afrika, Latinamerika og USA. Bo Ærenlund Sørensen fik Arbejderhistorieprisen i 2011 for sin afhandling om Kina – “en arbejderstat uden arbejderbevægelse” – som præsenteres i *Arbejderhistorie* i 2013: “Hvorfor har den kinesiske stat så svag en fagbevægelse?”⁴⁹ I lyset af de seneste uroligheder i USA viser artikler som Jan Friis’ analyse af Pullmanstrejken i 1894, at amerikansk arbejderhistorie også er rig på voldelige sammenstød.⁵⁰ Afsluttende er der grund til at pege på behovet for analyser af europæisk arbejderbevægelse efter 1989. Det var ikke kun de kommunistiske partier, der forsvandt som dug for solen i 1989. Flere steder så man også på det nærmeste en nedsmeltning af de socialistiske partier. SFAH’s udgivelse *Arbejderbevægelsen, venstrefløjen og Europa 1945-2005* (2009), redigeret af Sebastian Lang-Jensen og Karen Steller Bjerregaard, er et bidrag til diskussionen om europæisk arbejderbevægelse efter 1945.

Afsluttende bemærkning

Mange navne og titler har været nævnt, mange flere kunne være nævnt. Anmeldelserne i *Arbejderhistorie* vidner om mange udgivelser af jubilæumsbøger, arbejdererindringer, lokale undersøgelser, brede værker om skolehistorie, arbejdsmarked og meget mere. Det har hverken skortet på undersøgelser eller debatlyst i de første to årtier af det nye årtusind. Det har været på en baggrund, der er meget anderledes end hundrede år tidligere, hvor arbejderbevægelsen optimistisk kunne tale om det 20. århundrede som "Socialdemokratiets århundrede". Helt så optimistisk er tonen ikke ved indgangen til det 21. århundrede.

Noter

1. Denne artikel står i forlængelse af Erik Strange Petersens "Historieskrivningen om arbejderklassen og arbejderbevægelsen", i *Arbejdernes historie i Danmark 1800-2000*, ved Lars K. Christensen, Søren Kolstrup og Anette Eklund Hansen, SFAH 2007, s. 404-414.
2. Poul Villaume, "Danmark under den kolde krig – et dansk perspektiv", *Arbejderhistorie* 2006, 1, s. 86. DIIS-rapporten blev udførlig omtalt i *Arbejderhistorie* 2006-2007.
3. PET-rapporten blev behandlet i *Arbejderhistorie* 2008-2010. Se også Jesper Jørgensens omtale af rapporten i "Introduktion til dansk og international kommunismeforskning", *Arbejderhistorie* 2010, 3, s. 118-119.
4. Peer Henrik Hansen, *Firmaets største bedrift. Den hemmelige krig mod de danske kommunister*. Høst & Søn 2004 og Hans Davidsen-Nielsen, *En højere sags tjeneste – PET under den kolde krig*. Politikens Forlag 2007.
5. Iben Bjørnsson, *AIC – Arbejderbevægelsens Informations Central*. SFAH 2012. Kristian Bruhn Henriksen, "HIPA – propaganda eller efterretningsorganisation", *Arbejderhistorie* 2007, 1, s. 1-119.
6. Peter Fransen, "Hvor glider vi hen?", *Arbejderhistorie* 2017, 1, s. 158-161.
7. Se Niels Finn Christiansen, "Ret og pligt i den socialdemokratiske arbejderbevægelses idéarv", *Arbejderhistorie* 2014, 1, s.1-6 og Jørn Henrik Petersen, "Pligt og ret i den socialdemokratiske idéarv", *Arbejderhistorie* 2014, 3, s. 3-25.
8. Dan Jørgensen, *Staunings arv. Vejen til et lykkeligt Danmark*. People's Press 2018.
9. Niels Vium Olesen, "H.C. Hansen", *Arbejderhistorie* 2006, 1, s. 106-110.
10. Karsten Faurholt, *Nina Bang. Mennesket og politiker* (Syddansk Universitetsforlag 1997), Karen Møller, *Lis Groes – en kvinde i sin tid* (Gyldendal 2003), Birgitte Possing, *Uden omsvøb – et portræt af Bodil Koch* (Gyldendal 2007), Jes Fabricius Møller, *Hal Koch – en biografi* (Gads Forlag 2009), Hanne Abildgaard, *Anton Hansen – Mellemløstidens sorte satiriker*. Arbejdermuseet 2000, Hans Hertel, *P.H. – en biografi*. Gyldendal 2012.
11. Hanne Nørregaard Posselt, Niels Finn Christiansen, Pernille Stenner og Morten Thing, *Frederik Dreier og samfundets reform*. Tiderne Skifter 2003. Hanne Nørregaard Posselt et al. (red.), *Frederik Dreier: Samlede skrifter*. Bd. 1-5, C.A. Reitzel 2003. Se også Pernille Stenner i *Arbejderhistorie* 2000, 2, s. 1-20. Carl Henrik Koch, "Frederik Dreier – et kort kapitel i den danske filosofis historie", *Arbejderhistorie* 2003, 2, s. 1-10.
12. Karsten Fledelius, *Arbejderhistorie* 2019, 2, s. 153-154.
13. Jesper Jørgensen *Arbejderhistorie* 2010, 3, s. 112-121 giver grundigt indblik i den

- omfattende kommunismeforskning siden 1990'erne, både brede studier og periodespecifikke undersøgelser, biografier og komparative studier m.m.
14. Morten Thing, *Kommunismens kultur. DKP og de intellektuelle 1918-1960*, Tiderne Skifter 1993 og Kurt Jacobsen, *Aksel Larsen. En politisk biografi*, Vindrose 1993.
 15. Chris Holmsted Larsen, "Den stalinistiske systemkritiker", *Arbejderhistorie* 2017, 1, s. 118-131. Morten Møller, *Mogens Fog. En biografi*. Bind 1-2. Gyldendal 2009. Se også Morten Møller, "Mogens Fog og Aksel Larsen – allierede med forbehold", *Arbejderhistorie* 2008, 2, s. 17-32.
 16. Jesper Jørgensen m.fl. *Датские кадры Москвы в сталинское время. Danske Moskvakadrer i Stalintiden*. Syddansk Universitetsforlag 2013.
 17. Julie Birkedal Riisbro, "Georg Laursen. Fra malersvend til sovjetagent", del 1 og 2, *Arbejderhistorie* 1915, 1, s. 6 ff. og 2016, 1, s. 64 ff.; Niels Erik Rosenfeldt, Jesper Jørgensen og Morten Møller, "Det hemmelige forbindelsespunkt. Komintern i 1930'ernes København", *Arbejderhistorie* 2016, 1, s. 13 ff. Morten Møller, "Ellen og Adam – kærlighed og terror i 30'ernes Moskva", *Arbejderhistorie* 2015, 1, s. 83 ff.; Niels Erik Rosenfeldt, "Kominterns hemmelige udlandsværk", *Arbejderhistorie* 2015, 1, s. 99 ff.; Niels Erik Rosenfeldt og Julie Birkedal Riisbro, "Sovjetfæller på hemmelig færd. En spionhistorie med dansk islæt", *Arbejderhistorie* 2018, 1, s. 5-31.
 18. Stephen L.B. Jørgensen & Thomas E. Jørgensen, *Studenteroprøret i Danmark 1968. Forudsætninger og konsekvenser*. Københavns Universitet 1999. Derudover kan nævnes: Thomas Ekman Jørgensen, "Vejen væk fra Moskva. SF's vej fra kommunisme til et nyt Venstre", *Den jyske historiker*, 101, 2003; Rasmus Ravnholt Johnsen, "SF's faglige politik og organisering 1959-80", *Arbejderhistorie*, 2020, 1.
 19. *Arbejderhistorie* 2001, 1, s. 53-71 og 2001, 2, s. 53-65.
 20. Søren Federspiel, *"Jensen er valgt". Jens Jensen – en biografi*. Knuths Forlag 2018.
 21. Knud Knudsen, *Dansk fagbevægelses historie – fra arbejdets perspektiv*. SFAH 2011.
 22. Niels Jul Nielsen, *Virksomhed og arbejderliv. Bånd, brudflader og bevidsthed på B&W 1850-1920*. Museum Tusulanum 2002; *Mellem storpolitik og værkstedsgulv. Den danske arbejder – før, under og efter Den kolde Krig*. Museum Tusulanum 2004; og Torkil Adersens og Niels Jul Nielsen, *Sjak, mestre og skibsbyggere – Arbejdsliv og dagligdag på B&W 1945-1996*. Arbejdermuseet 2005.
 23. *Arbejderhistorie* 2013, 2, s. 44-60 og 2014, 1, s. 30-45.
 24. Anne Trine Larsen, *En slags mandinder. En analyse af køn og arbejde i Danmark 1950-1989*. SFAH 2006; Astrid Elkjær Sørensen: *Pene pigers oprør: Ligestillingsprojekter i de kvindedominerede fagforbund 1985-2010*, Aarhus Universitetsforlag 2018.
 25. Kasper Sandberg Sørensen, "Arbejdernes fællesbagerier – kooperativ succes og modgang 1884-1980", *Arbejderhistorie* 2013, 1, s. 16-33.
 26. Mette Tapdrup Mortensen, "Fra Peder Madsens Gang til parcelhus", *Arbejderhistorie* 2013, 3, s. 81-93.
 27. Tine Jensen, "Det daglige brød var ikke nok", *Arbejderhistorie* 2011, 3, s. 1-24.
 28. Ole Hyltdoft, *Mad, drikke og tobak – 1835-80 – forbrugsmønstre, kultur og diskurs*. Museum Tusulanum 2016.
 29. Henning Bro, "Hovedstads-metropolens sociale boligbyggeri", *Arbejderhistorie* 2013, 2, s. 61-81.
 30. Agnete Birger Madsen, *Karen Sophies barselsfærd – Levevilkår for ugifte mødre og uægte børn i to danske landsogne cirka 1830-1880*. Kvindemuseet 2006 og *Barnepigener og stripperdrengene. Om børns arbejde i det danske industrisamfund*. Kvindemuseet 2006 og Anette Eklund Hansen (red): *Børnearbejde, en antologi om 1900-tallets børn og arbejde*. Arbejdermuseet & ABA 2005. Af eksempler fra *Arbejderhistorie* kan henvises til Annette Østergaard Schultz, "Englemagersker – myte eller realitet. Om plejebørns dødelighed 1840-1900 i Mariager". *Arbejderhistorie* 2015, 2, s. 73 ff. og Hanne Schaumburg, "Som sædvanligt? Forsørgelsesgrundlaget for kvinder i moderne tid. En undersøgelse af Randers, Grenaa og Ebeltoft 1870-1901", *Arbejderhistorie* 2018, 1, s. 64 ff.

31. Jens Engberg, "Kulturpolitikken og Socialdemokratiet", *Arbejderhistorie* 2002, 4, s. 14.
32. Hanne Abildgaard, "Kolonihaven på væggen – Alma og Vagn Niensens kunstsamling", *Arbejderhistorie* 2002, 4, s. 104. Se også Hanne Abildgaard, "Kunsten for folket", *Arbejderhistorie* 2002, 1, s. 36-48.
33. Anker Gemzøe, "Arbejderforfatterens Janushoved. Nexøs forfatterspejlinger fra *Pelle til Ditte*". *Arbetarörfattaren. Litteratur och liv*. Margaretha Fahlgren, Per Olof-Mattsson & Anna Williams (red.), Gidlunds förlag 2020.
34. Nicklas Freisleben-Lund, *I ambivalent kamp: Strejken og romanen 1850-1950*. Københavns Universitet 2018.
35. Marianne Rostgaard, "Opinionsdiplomati og amerikanisering – den kulturelle side af den kolde krig", *Arbejderhistorie* 2004, 4, s. 104 ff.
36. Dino Knudsen. "Dansk fagbevægelse i blokopdelingens tegn", *Arbejderhistorie* 2009, 1, s. 16 ff.
37. Iben Vyff, *Øst, Vest – hvilken fremtid er bedst? Danske på rejse i USA og Sovjetunionen i 1950'erne*. RUC 2007. Jf. "Hverdag og menneskeliv i vest, langt fra Danmark. Men hvor er det bedst?", *Arbejderhistorie* 2009, 1, s. 33 ff. og "Kold krig i en dansk køkkenkultur 1945-65", *Arbejderhistorie* 2012, 2, s. 40 ff.
38. Chris Holmsted Larsen, "Hvad med arbejderne og '68'?", *Arbejderhistorie* 2008, 2, s. 116 ff.
39. Diskussionen om 1968 blev videreført i 2018. Jf. *Arbejderhistorie* 2018, nr. 2, s. 114 ff. og s. 140 ff.
40. Jytte Larsen, "Kvindernes eller folkets grundlov?", *Arbejderhistorie* 2017, nr. 1, s. 143-153. Jytte Larsen, *Også andre hensyn. Dansk ligestillingshistorie 1915-1953*. Aarhus Universitetsforlag 2015; og Anette Borchorst og Drude Dahlerup (red.), *1915-2015. Før og efter stemmeretten – køn, demokrati og velfærd*. Frydenlund 2011.
41. Heidi Vad Jønsson, "Socialdemokratiets indvandrepolitik", *Arbejderhistorie* 2013, 1, s. 53 ff. og 2013, 2, s. 22 ff.
42. Erik Kulavig, *Vi river himlen ned på jorden. Drøm og hverdag i revolutionens Rusland, 1917-22*. Lindhardt og Ringhof 2016.
43. Erik Kulavig, *Det røde tyranni. Stalin, magten og folket 1879-1953*. Aschehoug 2005 og Niels Erik Rosenfeldt, *Stalin: Diktaturets anatomi*. Høst & Søn 2006.
44. *Arbejderhistorie* 2004, 2, s. 119 ff. Morten Things anmeldelse i *Arbejderhistorie* 2003, 3, s.78-80.
45. *Arbejderhistorie* 2013, 1, s. 75 ff.
46. Claus Brylids opposition og Curt Sørensens svar i *Arbejderhistorie* 2020, nr. 1, s. 97-122.
47. Karl Chr. Lammers, "Danmark og DDR under den kolde krig. Naboskab og ikke-ankendelse frem til 1973", *Arbejderhistorie* 2006, 4, s. 20-32.
48. Jf. bidrag af Hans Aage, Søren Rishøj, Jens Jørgen Nielsen, Bent Boel og Niels Mygind i *Arbejderhistorie* 2007, 2.
49. *Arbejderhistorie* 2013, 1, s. 1-15.
50. Jan Friis, "Fortællinger om Pullman-strejken 1894", *Arbejderhistorie* 2012, 2, s. 14-39.

Knud Knudsen, dr.phil.
fhv. lektor i historie ved Aalborg Universitet.
kchrknudsen@gmail.com